«Նոյնպէս համամիտ ենք ձեր երկրորդ տեսակէտին թէ անկարգութիւններուն առաջքը կարելի է առնել միմիայն բարենորոգումով, Վերջին պատերազմին հետեւանքով Քիւրտերն աւելի գործօն շարժում մը ձեռնարկած են։ Մենք հիւր եղանք Քիւրտ ցեղապետներու, եւ մասնաւոր առիթն ունեցանք հասկնալու թէ անոնց գործունէութիւնն ի՛նչ աղետալի ազդեցութիւն ունեցած է Հայ գիւղերուն վրայ։ Հայ գիւղացիները փութով կ'գաղթեն Ռուսիա եւ Ամերիկա։ Ամբողջ բազմութիւններ խռնուած են ռուսական հիւպատոսարաններու դուռներուն առջեւ, եւ անցագիրի կ'սպասեն Ռուսիա երթալու համար։ Այս իրողութիւնը կ'յուսահատեցնէ Հայութեան ղեկավարները։

«Վերջերս հիւպատոս մը (ռուս) կ'ճամբորդէր Հայաստանի մէջէն հինգ զինեալ ուղեկիցներու հետ։ Անիկա հանդիպեցաւ կառքի մը, որուն վրայ այդ պահուն յարձակում կ'գործէին զինեալ եւ հեծեալ Քիւրտեր։ Տեսնելով ռուսական հիւպատոսին հասնիլը, երկուքէն զատ միւս աւազակ Քիւրտերը փախան։ Հիւպատոսը հրամայեց իր մարդոց որ բռնեն եւ զինաթափ ընեն այդ երկուքը։ Կողպատուող ճամբորդը բողոքեց, ըսելով որ Քիւրտերը պէտք չէ նախատուին։ Մեծ եղաւ հիւպատոսին զարմանքը՝ երբ տեսաւ թէ այդ ճամբորդը Թուրք պաշտօնեայ մ'էր։ Սակայն ճշմարիտ Ժէօն-Թիւրքերը կ'աշխատին Ջարդի տեղ բարենորոգում հաստատել։»

ՀԱՅ — ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՏՕՆԸ

Գաւառներէ կ'շարունակեն մեզի հասնիլ մանրամասնութիւններ, համազգային տօնի հանդէսներու մասին։ Հայութիւնն ամէն կողմ այդ տօնը կատարած է մեծ խանդով եւ ոգեւորութեամբ։ Այսօր ալ ամփոփում մը կուտանք կատարուած հանդէսներու մասին, սկսելով Կիլիկիոյ վիճակներէն։

Մարաշի մէջ յոբելենական հանդէսը պիտի կատարուի յառաջիկայ կիրակի օր։ Տեղւոյն ազգային մարմինները ուշ շարժած ըլլալով, կարգադրութիւններն ալ յապաղեր եւ տօնէ յառաջ եկեր է յետաձգումը։ Այս հանդէսին արդիւնքով, ազգային գրադարան մը հաստատելու նպատակ կայ Միացեալ վարժարանի շէնքին մէջ։ Այս ձեռնարկն եղած է Մեսրոպեան էֆ.ի թերթիս միջոցաւ ըրած թելադրութեան վրայ։ Բայց երբ Հայութիւնն աշխարհի ամէն կողմը միեւնոյն օրը կ'կատարէ այս հանդէսն եւ արդիւնքը կը յատկացնէ Ս. Հայրապետին թելադրեալ նպատակին, Մարաշի ազգայիններն ալ պէտք հետեւէին այդ ընդհանուր կանոնին, գրադարան մը հաստատելու շատ գեղեցիկ գաղափարին գործադրութիւնը վերապահելով ուրիշ առիթի մը։

Հաճընի մէջ մեծ խանդավառութեամբ տեղի ունեցեր է այս հանդէսը։ Շաբաթ օր պատարագ մատուցուեր է եւ գրի ու մաքի աշխատաւորներուն համար հոգեհանգիստ տեղի ունեցեր է։ Նոյն գիշերը ժողովուրդը լեցուեր է եկեղեցւոյ բակը եւ ջահերով ու կեցցէ աղաղակներով երկինքն ու երկիրը դղրդացուցեր է։ Ս. Յակոբայ վանքին առջեւ շարուեր են Հայ որբերը։ Հաճընի երեւելիներուն տուներն ալ լուսազարդուեր են։ Գիշերուան ժամը $1\frac{1}{2}$ին մեծ թափոր մը կազմուեր է, որուն առջեւէն տարուեր են ջահերը յապա նուագախումբը։ Կարգապահութեան հսկեր են ոստիկաններ ու ոստիկան—զինուորներ։ Տասնեակ հազարաւոր Հայերէ բաղկացած ջահագնաց թափորը Հաճընի բոլոր թաղերէն անցնելէ յետոյ, կառավարութեան դուռը գացեր եւ հոն Հայ բողոքականաց քարոզիչին կողմէ կայսեր համար մաղթանքներ ըլլալէ յետոյ Թուրք թաղերէ անցնելով հասեր է բողոքական եկեղեցւոյ առջեւ։ Հոն ալ բաւական ցոյցեր ըլլալէն յետոյ դարձեալ շուկայ իջեր եւ վերադարձեր է Ս. Գէորգ եկեղեցին, ուր աղօթք մը կատարուելէ յետոյ ժողովուրդը ցրուեր է։ Հետեւեալ կիրակին եկեղեցւոյ մէջ տեղւոյն Առաջն. Փոխանորդը պատարագելով, դարձեալ հոգեհանգիստ տեղի ունեցեր է ի ներկայութեան Հայ բողոքական պատուելիին եւ Հայ հռոմէական առաջնորդ Տ. Արսէն Վ.ի որուն ընկերացած էր այս միջոցին Հաճըն գտնուող ֆրանսացի երեւելի պատմագիր Բէռ տը Լարիւ որ Կիլիկիոյ մէջ պատմական ուսումնասիրութիւն մը կ'կատարէ։ Պատարագէն ու հոգեհանգիստէն յետոյ, հանդէսը բացուեր է ու Նախ Առաջն. փոխանորդը բացատրեր է օրուան տօնին նպատակը, եւ յետոյ խօսք առեր է ազգ. վարժարաններու տնօրէն Պ. Գաբրիէլեան եւ բացատրեր է Հայոց համար ունեցած մեծ նշանակութիւնը գրոց գիւտին եւ Հայ տպագրութեան։ Բէռ տը Լարիւ խօսք առնելով ֆրանսերէն լեզուով ըսեր է թէ Հայերը իրաւունք ունին պարծենալու իրենց գրոյն ու լեզուով։ Խօսեր են տեղւոյն գայմագամը Գառնիկ Ֆիքրի էֆ. բողոքականաց հովիւը, Կ. Յարութիւնեան էֆ., Պատ. Բէճէլեան եւն.։ Յետոյ կատարուեր է հանգանակութիւն Կրթական դրամագլուխին համար եւ ժողովուրդը խանդով մասնակցեր է։

Զորք Մարզուանի մէջ կատարուած հանդէսին նախագահեր է Ս. Կաթողիկոսը, պատարագելով նաեւ օրուան տօնին առթիւ։ Վարժարանին մէջ տեղի ունեցած հանդէսին խուռն բազմութիւն մը ներկայ գտնուած է։ Իւրաքանչիւր վարժարանի աշակերտներէն երգեր ու արտասանութիւններ կատարուեր են։ Խօսեր են նաեւ Բէլէկեան որբանոցին տնօրէն Գուշղեան էֆ եւ վարի թաղի տնօրէն Սրէցեան էֆ.։ Գուշղեան էֆ. պէտքը զգացուցեր է Կիլիկիոյ մէջ մամուլի մը, քանի որ Հայ տպագրութեան առաջին հեղինակը՝ մեղապարտ Յակոբ Կիլիկեցի էր։

Կարս Բազարի Հայութիւնն ալ մասնակցեր է համազգային տօնին։ Մեր Թղթակիցը կ'ըսէ. «Ցեղին արհեստաւորն ու վաճառականը տեղացի թէ պանդուխտ փութացեր էին մասնակցիլ այս հանդէսին» որուն բացումը կատարուեր է հոգելոյս Խորէն Նարպէյ Ս.ի հետեւեալ երգով. «Ո՛չ եղբայրք, ոչ, օտարներէն չկայ յոյս—մի աչուընիդ դարձնէք յայս յայն կոյս—օտարը գձեղ թէեւ սիրէ հիւրաբար, օտարը, ա՜հ, միշտ է օտար»։ Այս հայրենասիրական երգը՝ Կարս Բազարի Հայ տղաքներն երգեր եւ շատեր արտասուեր են, այդ Թրքախօս կեդրոնին մէջ հասկնալով այդ Հայերէն երգին իմաստը։ Երգերէն յետոյ, չորս բանախօսութիւն տեղի ունեցեր է, որոնց առաջինը Հայերէն խօսեր է՝ Մկրտիչ էֆ. Թուրեան, իսկ միւսները Թուրքերէն խօսուեր են։ Խօսեր է նաեւ Բողոքականաց քարոզիչը։ Հանդէսը վերջացեր է երկու ժամ տեւելով եւ ժողովուրդը ծափահարեր է Կիլիկիոյ Ս. Կաթողիկոսը, Միացեալ Ընկերութիւնն եւ Տեսուչ Նաթանեան էֆ.ն։ Մեր Թղթակիցը կ'ըսէ թէ Կարս Բազարի Հայերը, որ անցեալ տարի իրենց վարժարանին համար Միացեալ Ընկերութեան կ'վճարէին 50էն 60 ոսկի, այս տարի յօժարած են վճարել 120 ոսկի։ Կարս Բազարի Հայութիւնը 180—200 տունէ կ'բաղկանայ եւ մեծապէս գոհունակ է Միացեալ Ընկերութեան ջանքերէն։ Զէյթունի Հայութիւնն ալ օրուան տօնը կատարեր է Միաց. Ընկերութեան կեդրոնական վարժարանին շէնքին մէջ, նախագահութեամբ Կաթող. Փոխանորդին։

Հանդէսէն վերջը՝ տեղւոյն Առաջնորդարանի վիճակին նկատմամբ եղած աննպաստ ակնարկութեան մը վրայ, Կաթ. Տեղապահը զայրացեր ու հանդէսը փակեր է։ Խարբերդի մէջ ալ ոչ նուազ ոգեւորութեամբ կատարուեր է Համազգային տօնը։ Այն օրը բոլոր վարժարանները փակուելով թափոր մը կազմուեր է որ դիմեր է դէպի ֆրանսական գօլէժը, ուր խանդավառ ընդունելութիւն մը գտեր է ու բանախօսութիւններ տեղի ունեցեր են։ Յետոյ թափորին միացեր են ֆրանսական գօլէժի ուսանողները եւ դիմեր են դէպի գերման գօլէճը, ուր եւս խանդավառ ընդունելութիւն տեղի ունեցեր է. երաժշտախումբը նուագեր է Հայկական երգեր։ Գօլէճի ուսուցչութեան կողմէ կարճ բանախօսութիւն մը տեղի ունեցեր է։ Կիրակի օր կատարուեր է Յոբելեանի հանդէսը, որուն ներկայ գտնուեր են՝ Գերման, Ֆրանս. եւ Ամերիկեան Միսիոնարութեանց ներկայացուցիչները։ Խօսեր են Առաջնորդը, Ս. Սրբամաքէշխանլեան, Տր. Խաչատուր եւ Մր. Նաբ, որ ամիսէ մը ի վեր Խարբերդ եկած ըլլալով, իր բանախօսութեան մէջ մասնաւորապէս ըսեր է. «Շատ մը Հայ գիւղեր կան Տարօնի մէջ, ուր կարդալ գիտցող չկայ, քանի որ անոնք Հայ են, պէտք է Մեսրոպի գիւտէն օգտուին։» Խօսեր է նաեւ Մէհմէտ Ալի պէյ, դրուատելով Հայ Ազգի յառաջդիմական ոգին։ Երեկոյին լուսավառութիւն տեղի ունեցեր է մասնաւորապէս Առաջնորդարանին մէջ։

Սեբաստիոյ մէջ համազգային տօնին հանդէսը կատարուեր է մեծ հանդիսաւորութեամբ։ Շաբաթ առաւօտեան պատարագին ներկայ գտնուեր են 4000 երկսեռ ուսանողներ։ Պատարագէն յետոյ հոգեհանգիստ տեղի ունեցեր է։ Արարողութենէն յետոյ թափոր կազմուեր եւ ուսանողները զոյնզգոյն դրօշակներով եւ երգերով Արամեան վարժարանը գացեր են, յետոյ ամերիկեան դպրոցը, ուր նուագով ընդունուեր են։ Ապա գացեր են Ս. Նշանի վանքը, որուն բացաստանին վրայ տեղի ունեցեր են բանախօսութիւններ, ճառեր ու երգեր։ Երեկոյին Ս. Նշան վանքին շուրջ կատարուեր է լուսավառութիւն եւ տեղի ունեցեր է հրախաղութիւն եւ երաժշտութիւն։ Կիրակի օրը ժամը 3ին հանդիսաւոր պատարագ տեղի ունեցեր եւ ներկայ գտնուեր է մասնաւորապէս ֆրանսական հիւպատոսն իր թարգմանով եւ կառավարական ներկայացուցիչներ։ Պատարագէն յետոյ եկեղեցւոյ բակին մէջ կազմուեր է թափոր մը, որուն առջեւէն տարուեր են Ս. Մեսրոպի պատկերը։ Բոլոր աշակերտները ձեռքերնին դրօշներ բռներ էին եւ երաժշտական խումբն ալ ընկերացեր է իրենց։

Առաջն. փոխանորդը, քահանաներով շրջապատուած, եւ ասոնց հետ ֆրանսական հիւպատոսը, Յունաց, Հայ—հռոմէականաց եւ ազգային մարմիններու ու կուսակցութեանց ներկայացուցիչներն ու ժողովուրդը, ընկերացեր են թափորին։ Թափորը կառավարական պաշտօնատան առջեւ «Կեցցէ Կայսրը» ու ֆրանսական հիւպատոսարանին առջեւ «Կեցցէ Ֆրանսա» աղաղակեր է։ Թուրք արհեստից վարժարանին նուագախումբը միացեր է Հայոց թաղին մէջ այս թափորին։ Թափորը հասեր է Մխիթար Աբբայի ծնած Հողատար թաղը եւ երեք անգամ «կեցցէ Մխիթար Աբբան» աղաղակեր է։ Յետոյ հասեր են Ս. Նշան վանքի մօտակայ հարթագետինը որ հանդիսավայր որոշուած էր։ Հոն եկեր է անմիջապէս նաեւ կուսակալ Մուամմէր պէյ ու սկսեր է հանդէսը։ Բանախօսեր են Սանասարեան վարժարանին կողմէ Աբուլեան էֆ., որ հանդէսին ամբողջ ղեկավարն էր, խօսեր է նաեւ Մ. Իսպիրեան, Հայ—հռոմէական հասարակութեան կողմէ Ներսէս Վ. Պաղտիկեան, եւն.։ Եռաձայն. քառաձայն երգեր երգուեր եւ Սանասարեանի աշակերտները մասնակցութեան կարեւոր բաժին մը ունեցեր են այս հանդէսներուն մէջ։ Մարմնամարզի հաճելի խաղերէ յետոյ հանդէսը վերջացեր է։

⁂ Ռուսահայ թերթերը կ'բերեն մանրամասնութիւններ Կովկասի ամէն կողմ տեղի ունեցած հանդէսներու մասին։ Տփղիսի մէջ փառաւոր հանդէսներ կատարուեր են նախագահութեամբ առաջնորդ Տ. Մեսրոպ եպսկ.ի. ներկայ գտնուեր է Տ. Աշոտ եպսկ. Շախեան։ Ներսէսեան դպրոցի նոր շէնքին մէջ տեղի ունենալիք հանդէսին մասնակցելու համար, այնքան բազմութիւն խռնուեր է որ թափորը ներս մտնելու պահուն ժողովուրդը խուժեր է, եւ առաջնորդին վրայ բարձրացած ամպհովանին կոտրեր է։ Տփղիսի ժողովուրդին այս վիճակը կ'յիշեցնէ մեզի, Մայր եկեղեցւոյ մէջ նոյն օր յետ միջօրէի տեղի ունեցած հանդէսը։ Ինչպէս կ'երեւայ, այս տեսակէտով Ռուսահայերը մեզմէ աւելի բախտաւոր չեն կրցած ըլլալ։ Տփղիսի թերթերը կ'նկարագրեն որ երբ հանդիսավայրի դրան առջեւ ժողովուրդը կը խուժեր այս կերպով, ներս մտնողներն ալ մեծ խրարանցում ցոյց կուտային, տեղ գրաւելու համար։ Այս կերպով յառաջ եկած է շփոթութիւն մը, անհամապատասխան օրուան քաղաքակրթական տօնին։ Այս խրարանցումը հազիւ հանդարտած տեղի ունեցեր է հանդէսը եւ բանախօսութիւններ ալ կատարուեր են։

⁂ Հայկական պատգամաւորութեան պետ Պօղոս փաշա Նուպար Համազգային Յոբելեանին առթիւ Վեհ. Կաթողիկոսին հրաւէրին հետեւեալ նամակով պատասխաներ է.

Հայկական
Ազգ. Պատգամաւորութիւն

Պարիզ, 13 Հոկտ. (Ն. Տ.)

Նորին Սուրբ Օծութիւն
Տ. Տ. Գէորգ Ե.
Սրբազնագոյն Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց
Էջմիածին

Վեհափառ Տէ՛ր,

Ձեր Ս. Օծութիւնը բարեհաճած էր հրաւիրել զիս Տառերի Գիւտի 1,500 ամեակի եւ Հայ Տպագրութեան 400 ամեակի Համազգային Մեծ Յոբելեանական հանդէսներուն.

Երջանիկ պիտի ըլլայի ներկայ գտնուելով սոյն հայրենասիրական հանդէսներու, եթէ Ձեր Վեհափառութեան ինծ յանձնած պատուաբեր պաշտօնն այս վայրկեանիս իմ ներկայութիւնս, աւելի քան երբեք, անհրաժեշտ չդարձնէր Եւրոպիոյ մէջ.

Փափաքելով սակայն մասնակցիլ սոյն Ազգ. հանդէսներուն, խնդրեցի Տիար Հ. Առաքելեանէ՝ ներկայ գտնուիլ իմ կողմէն եւ երախտապարտ պիտի ըլլամ, եթէ Ձեր Ս. Օծութիւնն հաճի ընդունիլ սոյն ներկայացուցչութիւնը.

Յիրաւի՝ չուզեցի անտարբեր մնալ այն տօնակատարութեանց, զոր կ'կազմակերպեն մեր ազգակիցները՝ տօնելու այն երկու մեծ գիւտերը, որոնք սատարեցին մեր երկրին բարոյական եւ մտաւորական զարգացման եւ որոնց շնորհիւ ծնաւ մեր գրականութիւնն եւ մեր ազգային յառաջդիմութիւնը՝ դասաւորելով Հայ ազգն ամենաքաղաքակիրթ ազգերու շարքին մէջ, ներշնչելով նաեւ այն համակրութիւնը, որ այսօր մեզ կ'հաւաստէ Եւրոպա ուժ տալով մեր արդար պահանջումներուն.

Կրկնելով այս Ազգային տօնին առթիւ իմ խորին շնորհաւորութիւններս եմ

Ձերդ Ս. Օծութեան
Ամենախոնարհ յարգանքով
ՊՕՂՈՍ ՆՈՒՊԱՐ

◆

Ատաբազարի դէպքին հետեւանօք տրուած վճիռներուն մասին Պ. Հալաճեան, Գ. Զօհրապ եւ Վարդգէս էֆ.ներն երէկ Պատրիարքարանի կողմէ ներկայացան եւ տեսակցեցան Եպարքոսին եւ Ներքին գործոց նախարարին հետ, որոնք խոստացան նկատողութեան առնել այս դիմումը։

Ս. Պատրիարքը երէկ հասած է Բաբերդ, ուր օր մը մնալու հարկադրուած ըլլալով, հազիւ երկուշաբթի պիտի կրնայ հասնիլ Տրապիզոն։ Կարգադիր մասնախումբը որոշած է որ շոգենաւը Գումգաբուի Նաւամատոյցը մտնէ, ուրկէ թափորով եւ դպրաց երգեցողութեամբ պիտի առաջնորդուի ի Մայր եկեղեցի։ Նախկին մէկ քանի Պատրիարքներ, ինչպէս հանգուցեալ Յարութիւն եւ Խորէն Ս.ները, Գումգաբու հանուած են։ Հայ-հռոմէական Վարչական Խորհուրդը երէկ երեկոյ Տրապիզոնի Վարչական ժողովին, հեռագրով հրահանգ տուաւ որ պէտք եղած պատիւները ըլլան Ն. Սրբազնութեան։

Միացեալ Ընկերութիւնը նկատողութեան առնելով որ Հայաբնակ գաւառներու մէջ Ընկերութեան բացած վարժարաններուն կարեւոր մէկ մասը զուրկ կ'գտնուի վարժարանի յատուկ առողջապահիկ շէնքերէ, որոշեր է Պուլկարիոյ գիւղական վարժարաններու յատակագիծը բերել տալ որպէս զի այդ կերպով վարժարաններու շինութեան վրայ խորհուի եւ այս մասին Հ. Բ. Ընդհ. Միութեան օժանդակութեան կոչում ըլլայ։ Այս խնդիրը շատ մեծ կարեւորութիւն ունի Միացեալ Ընկերութեան համար։ Ամերիկայի մէջ Միացեալ ընկերութեան բաժանորդագրութիւնը Հայութեան ցրուեալ վիճակին պատճառաւ դիւրին գործ մը չըլլալով, Ընկերութեան ընդհ. քննիչ Բրօֆ. Յակոբեան էֆ.ի առաջարկութեամբ որոշուեր է յանուն Միացեալ Ընկերութեան նուիրատոմս հաստատել եւ ղրկել Ամերիկայի ամէն կողմը։ Այդ նուիրատոմսերուն մէկ կողմը Թէրլէմէզեան էֆ.ի միջոցաւ խորհրդաւոր պատկեր մը պիտի նկարուի։

ՄՈՒՐԱՏ—ՌԱՓԱՅԷԼԵԱՆ Նախկին աշակերտաց միութեան հանդէսը տեղի պիտի ունենայ յառաջիկայ Կիրակի ժամը 2ին Թօքաթլեանի սրահներուն մէջ, ի Բերա.

ՍԿԻՒՏԱՐԻ Յառաջդիմական Ընկերութեան վեցերորդ տարեշրջանի բացման հանդէսը տեղի պիտի ունենայ այս Շաբաթ երեկոյ, Միութեան սրահին մէջ փայլուն յայտագրով.

Աթէնքէն տխուր լուր մը կուգայ մեզ. Տէր եւ Տիկին Զգօն Հազարեան Դաւալայէն Եւրոպա գացած էին, Տիկնոջ հիւանդութիւնը դարմանելու համար. Ի վերադարձին, Տիկին Հազարեան կրկին անգամ հիւանդանալով կ'մեռնի Աթէնքի մէջ, եւ հոն կ'թաղուի Հոկտ. 16/29ին. Մեր ցաւակցութիւններն իր անմխիթար ամուսնոյն, եւ պարագաներուն.

Պէմհաճեան, Ստեփանեան, Ունճեան եւ Միսաք ընտանիքներն ու իրենց պարագաները շնորհակալութիւն կ'յայտնեն ամէն անոնց որոնք ներկայ գտնուեցան հանգուցեալ ԱՅՐԻ ՏԻԿԻՆ ԻՍԿՈՒՀԻ ՊԷՄՀԱՃԵԱՆԻ յուղարկաւորութեան եւ ցաւակցութիւն յայտնեցին այս տխուր առթիւ.

Սիսեան, Յովակիմեան, Ժամկոչեան, Զատուրեան, Եաղուպեան եւ Պասմաճեան ընտանիքները շնորհակալութիւն կ'յայտնեն ամէն անոնց որք հաճեցան ներկայ գտնուիլ հանգուցեալ ՍԱՐԳԻՍ ԷՖ. ՍԻՍԵԱՆԻ յուղարկաւորութեան եւ անձամբ կամ գրով վշտակցութիւն յայտնեցին.